

Donald DAVIDSON

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΕΣ ΜΕ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ*

Στους φιλόσοφους άρέσει νά άποφαίνονται σχετικά με τις ιδιότητες που θά πρέπει νά έχει μιá γλώσσα για νά είναι δυνατή, έστω και καταρχήν, ή εκμάθησή της. Αυτόι οί ισχυρισμοί κατά κανόνα άποσκοπούν στην ύποστήριξη ή την ύπονόμηση κάποιας γνωσιολογικής, μεταφυσικής, όντολογικής ή ήθικης φιλοσοφικής άποψης. "Αν όμως τά επιχειρήματα αυτά είναι όρθά, θά πρέπει νά έχουν συνέπειες για την έμπειρική έπιστήμη του σχηματισμού έννοιών, έστω και μόνο με τó νά έπισημαίνουν τά όρια του έμπειρικού.

* Χρωστάω πολλά στους W. V. Quine, I. Scheffler και John Wallace, με τους όποιους έχω συζητήσει μερικά από τά θέματα αυτής της έργασίας. Οί καθηγητές Quine και Scheffler προσπάθησαν νά μου δείξουν ότι δέν κατανοώ όρθά τις άπόψεις τους· ξέρω ότι δέν θά θεωρήσουν τó αποτέλεσμα των προσπαθειών τους άπόλυτα ίκανοποιητικό. [ΣτΕ: Τίτλος του πρωτοτύπου: "Theories of Meaning and Learnable Languages". Πρωτοδημοσιεύτηκε στο *Proceedings of the 1964 International Congress for Logic, Methodology, and the Philosophy of Science*, North Holland, Amsterdam 1965, έκδ. Υ. Bar-Hillel. 'Η μετάφραση δημοσιεύεται με την άδεια του έκδότη. © North Holland Publishing Co., Amsterdam.]

Συχνά δηλώνεται ή ύπονοείται ότι καθαρά a priori λόγοι άρκοϋν για να προσδιορίσουν τα γνωρίσματα του μηχανισμού ή τα στάδια εκμάθησης τής γλώσσας· τέτοιοι ισχυρισμοί είναι άμφίβολης άξιας. Στο πρώτο μέρος αυτής τής έργασίας εξετάζω ένα τυπικό παράδειγμα μιās τέτοιας θέσης και επιχειρώ να ξεχωρίσω αυτό που μπορεί να είναι άποδεκτό από αυτό που δέν είναι. Σε αντίθεση με έπισφαλείς είκασίες για το πώς μαθαίνουμε μιá γλώσσα, προτείνω αυτό που μοϋ φαίνεται καθαρά ότι είναι ένα άναγκαίο γνώρισμα μιās γλώσσας με δυνατότητα εκμάθησης: πρέπει να είναι δυνατό να δώσει κανείς μιá κατασκευαστική περιγραφή (constructive account) του νοήματος τών προτάσεων τής γλώσσας. Μιá τέτοια περιγραφή είναι αυτό που όνομάζω μιá θεωρία του νοήματος για τή γλώσσα αυτή, και ύποστηρίζω πώς μιá θεωρία νοήματος που έρχεται σε αντίθεση με αυτό τον όρο, είτε τήν είσηγεΐται φιλόσοφος, είτε γλωσσολόγος, είτε ψυχολόγος, δέν μπορεί να είναι θεωρία μιās φυσικής γλώσσας· και άν πάλι άγνοεί τον όρο αυτό, δέν μπορεί να συλλάβει ένα οϋσιαστικό στοιχείο τής έννοιας τής γλώσσας. Παρ' όλα αυτά, όπως προσπαθώ να δείξω στο δεύτερο μέρος αυτής τής έργασίας, άρκετές τρέχουσες θεωρίες του νοήματος είτε έρχονται σε αντίθεση είτε άγνοοϋν αυτόν τον όρο για τή δυνατότητα εκμάθησης.

I

Πρώτα μαθαίνουμε μερικά όνόματα και κατηγορήματα που ταιριάζουν σε μεσαίου μεγέθους, άγαπητά ή φαγώσιμα, φυσικά αντικείμενα που βρίσκονται στο προσκήνιο τής αΐσθησης και του ένδιαφέροντος· ή εκμάθηση γίνεται μέσω κάποιας διαδικασίας παραγωγής εξαρτημένων άνακλαστικών που μπορούμε να τήν περιγράψουμε ως καταδεικτική. Στη συνέχεια έρχονται τα σύνθετα κατηγορήματα και οί μοναδιαίοι όροι για αντικείμενα που ίσως δέν έχουμε άκόμα παρατηρήσει ή που δέν μπορούμε να παρατηρήσουμε, λόγω μεγέθους, χρονολογικής διαφορās, εξασθένησης ή άνυπαρξίας. Μετά έρχονται οί θεωρητικοί όροι, που μαθαίνουμε μέσω "άξιωμάτων για το νόημα" ή χάρη στο ότι είναι ένταγμένοι σε κατάλληλα έπιστημονικό λόγο. Κάπου στις άρχές του παιχνιδιού έχει γίνει το μεγάλο πήδημα από τον όρο στην πρόταση, άν και μπορεί να είναι σκοτεινό πώς άκριβώς έγινε αυτό, άφοϋ ή μετάβαση θολώνεται από τή μεγάλη εξάρτησή της από μονολεκτικές προτάσεις: 'μαμά', 'φωτιά', 'πλάκα', 'κύβος', 'γκαβαγκάι',^(α) κ.ο.κ.

Αυτή είναι σε ένα σύντομο σκιτσογράφημα ή οίκοδομική θεωρία τής εκμάθησης τής γλώσσας, που τα σκονισμένα της κεφάλαια άπηχοϋν τήν έμπειρική γνώσιολογία.

Ή θεωρία αυτή άμφισβητείται πλέον στις περισσότερες λεπτομέρειές της. Άφενός δέν ύπάρχει προφανής λόγος να πιστέψουμε ότι ή σειρά τής εκμά-

θησης συνδέεται μὲ τὴ γνωσιολογικὴ προτερότητα. Ἀφετέρου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς φαίνονται νὰ διαψεύδονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία: γιὰ παράδειγμα, τὸ παιδί μαθαίνει τοὺς γενικοὺς ὄρους ‘γάτα’, ‘καμήλα’, ‘μαστόδοντο’ καὶ ‘μονόκερως’, μὲ ἕναν ὁμοίμορφο καθὼς φαίνεται τρόπο, ξεφυλλίζοντας κάποιο βιβλίο μὲ εἰκόνες, παρ’ ὅλο πὸ τὸ παιδί ἔχει ὁλότελα διαφορετικὴ σχέση μὲ τὴν ἔκταση καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὄρους. Σὲ μερικές περιπτώσεις, μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ σειρά τῆς γλωσσικῆς ἐκμάθησης εἶναι ἡ ἀντίστροφη ἀπὸ τὴ γνωσιολογική: μπορεῖ τὰ αἰσθητηριακὰ δεδομένα νὰ εἶναι ἡ βάση γιὰ τὴ γνώση μας τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ ἡ γλώσσα γιὰ τὰ αἰσθητηριακὰ δεδομένα μαθαίνεται, ὡς μαθευτεῖ ποτέ, πολὺ μετὰ τὴ γλώσσα γιὰ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα. Τέλος, ἡ γνωσιολογία πὸ προϋποτίθεται, βασισμένη καθὼς εἶναι σὲ μιὰ συνειρμικὴ ψυχολογία καὶ μιὰ ἀπλή ἀναγωγικὴ θεωρία τοῦ νοήματος, δὲν συγκινεῖ πιά τοὺς περισσότερους φιλόσοφους. Ἐν ὄψει ὅλων αὐτῶν εἶναι ἐκπληκτικὸ πῶς κάτι τόσο παραπλήσιο μὲ ἐκείνη τὴ θεωρία τῆς γλωσσικῆς ἐκμάθησης, πὸ ξεκίνησε σὰν μιὰ ἀσθενικὴ παραφυάδα τοῦ πρώιμου ἐμπειρισμοῦ, ἀκμάζει, ἐνῶ τὸ γονικὸ φυτὸ φθίνει. Τὰ ἀκόλουθα εἶναι ἕνα μόνο παράδειγμα τῆς συγκεχυμένης ἐξάρτησης ἀπὸ αὐτὴ τὴν πεπαλαιωμένη θεωρία· ὅμως τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν τρέχουσα βιβλιογραφία θὰ μπορούσαν εὐκόλα νὰ πολλαπλασιαστοῦν.

Στὸ [12] ὁ P. F. Strawson ἐπιτέθηκε στὴ γνωστὴ ἄποψη τοῦ Quine ὅτι “ὀλόκληρη ἡ κατηγορία τῶν μοναδιαίων ὄρων εἶναι θεωρητικὰ περιττὴ” (Quine [8], σελ. 211). Ὁ Strawson παραδέχεται, τουλάχιστον γιὰ χάρη τῆς συζήτησης, ὅτι στὰ πλαίσια μιᾶς γλώσσας πὸ ἤδη περιέχει μοναδιαίους ὄρους, μπορούμε νὰ παραφράσουμε “ὅλα ὅσα τώρα λέμε, χρησιμοποιώντας μοναδιαίους ὄρους, μὲ λεκτικοὺς σχηματισμοὺς πὸ νὰ μὴν περιέχουν μοναδιαίους ὄρους” ([12], σελ. 434). Αὐτὸ πὸ ἀρνεῖται ὁ Strawson εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ παραδοχὴ συνεπάγεται τὴ θεωρητικὴ δυνατότητα νὰ μπορούμε νὰ μιλήσουμε μιὰ γλώσσα χωρὶς μοναδιαίους ὄρους, “. . . στὴν ὁποία δὲν θὰ τοὺς εἶχαμε ποτὲ χρησιμοποιήσει, στὴν ὁποία ἡ κατηγορία τῶν μοναδιαίων ὄρων ἀπλῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἀλλὰ καὶ στὴν ὁποία θὰ μπορούσαμε, παρ’ ὅλα αὐτά, νὰ ποῦμε, πράγματι, ὅλα ὅσα μπορούμε τώρα νὰ ποῦμε χρησιμοποιώντας μοναδιαίους ὄρους” ([12], σ. 433, 434). Στὴ συνέχεια ὁ Strawson ἐπιχειρεῖ νὰ ἐδραιώσει μὲ ἀνεξάρτητο τρόπο ὅτι μιὰ τέτοια γλώσσα εἶναι θεωρητικὰ ἀδύνατη.

Γιὰ νὰ ἐντοπίσω τὸ θέμα τῆς συζήτησης, πρέπει νὰ ἐξηγήσω ὅτι σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ ἀμφισβητήσω δυὸ ἀπὸ τίς θέσεις τοῦ Strawson, συγκεκριμένα, καὶ σὲ ἀδρὲς γραμμές, ὅτι ἡ *παραφρασιμότητα* δὲν συνεπάγεται τὴν *ἐξαλειψιμότητα* τῶν μοναδιαίων ὄρων, καὶ ὅτι ἡ *ἐξαλειψιμότητα*, ὅπως περιγράφεται, εἶναι ἀδύνατη. Καὶ τὰ δύο σημεῖα εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου,

συζητήσιμα, μέχρι να ξεκαθαρίσουμε την έννοια του να μπορεί να λέει κανείς το ίδιο πράγμα.

Αποφεύγοντας τα γρήγορα συμπεράσματα, λοιπόν, το ενδιαφέρον μου συγκεντρώνεται αποκλειστικά στο κύριο επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο Strawson στην προσπάθειά του να προσβάλει τη θεωρία της εξαλειψιμότητας του Quine. Δύο ισχυρισμοί, ουσιαστικοί για το επιχείρημα αυτό, είναι οι εξής:

(1) για να γίνει κάποιο κατηγορημα καταληπτό, πρέπει όρισμένα κατηγορήματα να μαθαίνονται με καταδεικτικό τρόπο ή με “άμεση αντιπαραβολή”.

(2) για να πραγματοποιηθεί αυτή η εκμάθηση, πρέπει η περίπτωση της καταδεικτικής μάθησης να “διατυπώνεται στη γλώσσα” με κάποιο δεικτικό στοιχείο που να διακρίνει ή να ταυτίζει (identifies) όντα του είδους στο οποίο ταιριάζει το κατηγορημα ([12], σελ. 445, 446).

Ο Quine αντικρούοντας (στο [9], σ. 185) τα (1) και (2) ισχυρίζεται ότι αυτά δεν αρκούν για να εδραιώσουν την αναγκαιότητα των μοναδιαίων όρων, επειδή τα δεικτικά στοιχεία μπορούν να θεωρηθούν γενικοί όροι. Αυτό μπορεί, πράγματι, να αληθεύει· εκείνο όμως που ενδιαφέρει εμένα είναι οι συνέπειες των (1) και (2): ότι ουσιώδη ερωτήματα σχετικά με την εκμάθηση της γλώσσας μπορούν να αντιμετωπιστούν με βάση καθαρά *a priori* λόγους (grounds).¹

Συνοψίζοντας το επιχείρημά του, ο Strawson λέει: “Για να είναι κατανοητοί οι καθολικοί όροι πρέπει τουλάχιστον μερικοί από αυτούς να συνδέονται με την εμπειρία μας. Και αυτοί οι καθολικοί όροι πρέπει να συνδέονται με συγκεκριμένα κομμάτια, ή φέτες, της εμπειρίας μας. Έπομένως, εφόσον θα τους μάθουμε *σάν* κατηγορήματα *επιμέρους πραγμάτων* (particulars), πρέπει να τους μάθουμε *σάν* κατηγορήματα *δεικτικά ταυτισμένων* (identified) *επιμέρους*” ([12], σ. 446, ή υπογράμμιση στο πρωτότυπο). Έδω είναι ίσως προφανές ότι η έννοια της εκμάθησης όπως εμφανίζεται στο συμπέρασμα είναι χωρίς περιεχόμενο· ως εξετάσουμε, λοιπόν, με συντομία τα (1) και (2).

Είναι ασφαλώς εμπειρικό το ερώτημα αν αποκτά κανείς κάποια ικανότητα που δεν είχε προηγουμένως *σάν* αποτέλεσμα όρισμένων εμπειριών· και όμως τα (1) και (2) ισχυρίζονται ότι είναι καθαρά “λογική” υπόθεση ότι όποιος έχει αποκτήσει μια γλωσσική ικανότητα ενός καθορισμένου είδους έχει διανύσει μια προδιαγραμμένη διαδρομή. Ο Strawson φαίνεται να εξομοιώνει την καταδεικτική εκμάθηση ενός κατηγορήματος με την εκμάθηση με “άμεση αντιπαραβολή”. Μπορούμε να φανταστούμε δύο τρόπους με τους οποίους μια τέτοια διαδικασία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει κάτι το ιδιαίτερο, που να την κάνει να ξεχωρίζει από εκείνη την εκμάθηση του νοήματος ενός κατηγορήματος ή όποια γίνεται με το να ακούει κανείς προτάσεις που το συνδέουν με μοναδιαίους δεικτικούς όρους. Ο ένας είναι ότι η εκμάθηση με καταδεικτικό τρόπο απαιτεί ίσως κάποια πρόθεση εκ μέρους

τοῦ διδάσκοντος νὰ φέρει κάποιο ἀντικείμενο στὴν προσοχὴ τοῦ μαθητῆ. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι καμιὰ τέτοια πρόθεση δὲν εἶναι ἀναγκαία, καὶ στὴν πραγματικότητα ἢ ἐκμάθηση τῆς γλώσσας ὀφείλεται ἴσως περισσότερο στὴν παρατήρηση καὶ τὴ μίμηση ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ μαθητῆ παρὰ σὲ ὅποιονδήποτε διδακτικὸ σκοπὸ ἀπὸ τὴ μεριά αὐτῶν ποὺ ὁ μαθητῆς παρατηρεῖ καὶ μιμεῖται. Μιὰ δεύτερη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ ἄμεση ἀντιπαραβολὴ (καὶ πιθανῶς ἢ κατάδειξη, ὅπως τουλάχιστον τὴν ἐρμηνεύει ὁ Strawson) ἀπαιτεῖ, ἀντίθετα μὲ τὴν ὀρθὴ χρῆση ἑνὸς δεικτικοῦ μοναδιαίου ὄρου, τὴν παρουσία τοῦ κατάλληλου ἀντικειμένου. Δὲν εἶναι ὅμως μιὰ *a priori* ἀλήθεια, καὶ πιθανῶς οὔτε κὰν ἀλήθεια, ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μάθει κανεὶς τὴ μητρικὴ του γλώσσα μέσα σὲ κάποιο ἐπιδέξια πλαστογραφημένο περιβάλλον. Τὸ νὰ πιστεύει κανεὶς τὸ ἀντίθετο, ὅπως λέει ὁ Strawson σὲ ἕνα μεταγενέστερο βιβλίο του, ἀλλὰ σὲ σχέση ἴσως μὲ τὸ ἴδιο περίπου θέμα, “θὰ σήμαινε νὰ περιορίσει ὑπερβολικὰ τὴ δύναμη τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας” ([13], σ. 200).

Στὴν ὑπεράσπιση τοῦ (2) ὁ Strawson φανερώνει τὴ σύγχυση ποὺ πιστεύω ὅτι βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα ποὺ ἐπέκρινα. Ἐκ πρώτης ὄψεως, δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ καταδεικτικὴ ἐκμάθηση κατηγορημάτων πρέπει νὰ “διατυπώνεται στὴ γλώσσα” μὲ τὸν ἕνα τρόπο καὶ ὄχι μὲ τὸν ἄλλον· κανένας λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀναφορὰ στὰ ἐπιμέρους (ὑποθέτοντας ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀναγκαία) πρέπει νὰ γίνεται μέσω δεικτικῶν στοιχείων. Οὔτε παρέχει κανένα λόγο ὁ Strawson· ἀντ’ αὐτοῦ δίνει τὶς βάσεις γιὰ νὰ στηρίξει τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι “κανένας συμβολισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γλώσσα στὴν ὁποία γίνεται ἀναφορὰ σὲ ἐπιμέρους πράγματα, ἂν δὲν περιέχει μηχανισμοὺς γιὰ νὰ κάνουμε δεικτικές. . . ἀναφορὲς σὲ ἐπιμέρους πράγματα, ἂν δηλ. δὲν περιέχει μοναδιαίους ὄρους μὲ τοὺς ὁποίους ἀναφερόμαστε σὲ ἐπιμέρους πράγματα. . .” ([12], σ. 447). Πρὸς τὸ τέλος τοῦ [12] ὁ Strawson ἐπιτίθεται στὴν “. . . ἀλόγιστη παραδοχὴ ὅτι θὰ μποροῦσε ἕνα μέρος μόνο τῆς δομῆς τῆς κοινῆς γλώσσας, ἀποκομμένο ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ὁποίου εἶναι μέρος, νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ λειτουργεῖ ἀκριβῶς ὅπως λειτουργεῖ ὅταν εἶναι ἐνσωματωμένο σὲ αὐτὸ τὸ σύνολο. . . Σὲ αὐτὸ τὸ βαθμὸ, τουλάχιστον, ἡ γλώσσα εἶναι ὀργανικὴ” ([12], σ. 451, 452). Ἐδῶ προκύπτει ἡ σκέψη, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε σημαντικὸ σύνδεσμο μὲ τὴν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας, ὅτι ἡ θέση τοῦ Quine γιὰ τὴν ἐξαλειψιμότητα εἶναι ψευδής, γιατί θὰ ἐπιφέραμε μιὰ σοβαρὴ ἐννοιολογικὴ μεταβολὴ — θὰ ἀλλάζαμε τὰ νοήματα ὅλων τῶν προτάσεων ποὺ θὰ ἀπέμεναν — ἂν τὶς ξεκόβαμε ἀπὸ τὶς συνήθειες σχέσεις τους μὲ προτάσεις ποὺ περιέχουν μοναδιαίους ὄρους (ἢ δεικτικὰ στοιχεῖα, ἢ κύρια ὀνόματα, κλπ.). Νομίζω ὅτι ὁ Strawson ἔχει ἀθέμιτα βγάλει συμπεράσματα γιὰ τὸ μηχανισμὸ καὶ τὴ σειρά μὲ τὴν ὁποία μαθαίνουμε μιὰ γλώσσα ἀπὸ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἐννοιολογικὴ ἀλληλεξάρτηση διάφορων βασικῶν ἰδιωμάτων.

Στὸ ζήτημα τῆς ἐννοιολογικῆς ἀλληλεξάρτησης, ὁ Quine φαίνεται νὰ συμφωνεῖ, ὡς ἓνα σημεῖο τουλάχιστον, ὅταν γράφει ὅτι “ὁ γενικός ὄρος καὶ ὁ δεικτικός μοναδιαῖος ὄρος εἶναι, μαζί με τὴν ταυτότητα, ἀλληλένδετα ἐργαλεῖα ποὺ τὸ παιδί τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ πρέπει νὰ τὰ κατακτήσει ὅλα μαζί ταυτόχρονα καὶ ἀνάκατα” ([9], σ. 102). Παραμένει ἀληθές, ἂν αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ἰσχυρισμοὶ γιὰ τὴν ἀλληλεξάρτηση εἶναι βάσιμοι, ὅτι δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ μάθουμε μιὰ γλώσσα στὴν ὁποία τὰ κατηγορήματα θὰ σήμαιναν ὅ,τι σημαίνουν τὰ κατηγορήματα στὴ δική μας γλώσσα, ὅπου ὅμως δὲν θὰ ὑπῆρχαν δεικτικοὶ μοναδιαῖοι ὄροι. Δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ μάθουμε μιὰ τέτοια γλώσσα, γιατί, ἂν δεχτοῦμε τὰ παραπάνω, τέτοια γλώσσα δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει.² Τὸ μάθημα γιὰ τὶς θεωρίες τῆς γλωσσικῆς ἐκμάθησης εἶναι ἐντελῶς ἀρνητικό, ἀλλὰ ἴσως ὄχι χωρὶς σημασία: στὸ βαθμὸ ποὺ παίρνουμε τὸν “ὀργανικὸ” χαρακτήρα τῆς γλώσσας στὰ σοβαρά, δὲν μπορούμε νὰ περιγράψουμε με ἀκρίβεια τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴν κατάκτησὴ τῆς ὡς ἐκμάθηση μέρους τῆς γλώσσας· πρόκειται μᾶλλον γιὰ μερικὴ ἐκμάθηση.

II

Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὶς λογικὲς θεωρήσεις νὰ μᾶς ὑπαγορεύσουν τὴ διαδρομὴ ἢ τὸ μηχανισμό τῆς ἀπόκτησης μιᾶς γλώσσας· ἔχουμε τὸ δικαίωμα ὅμως πρὶν προβοῦμε σὲ ἐμπειρικὴ μελέτη νὰ ἐξετάσουμε τί θὰ λογαριάσουμε ὡς γνώση μιᾶς γλώσσας, πῶς θὰ περιγράψουμε τὴν ἐπιδεξιότητα ἢ τὴν ἱκανότητα ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει μάθει νὰ μιλάει μιὰ γλώσσα. Μιὰ φυσικὴ προϋπόθεση ποὺ πρέπει νὰ θέσουμε εἶναι ὅτι πρέπει νὰ μπορούμε νὰ ὀρίσουμε κάποιο κατηγορημα ἐκφράσεων, βασισμένο ἀποκλειστικὰ στὶς τυπικὲς τοὺς ιδιότητες, ποὺ νὰ διακρίνει τὸ σύνολο τῶν ἐκφράσεων ποὺ ἔχουν νόημα (προτάσεις), με τὴν προϋπόθεση ὅτι κρατᾶμε σταθερὲς διάφορες ψυχολογικὲς μεταβλητές. Αὐτὸ τὸ κατηγορημα μᾶς δίνει τὴ γραμματικὴ τῆς γλώσσας. Μιὰ ἄλλη, πιὸ ἐνδιαφέρουσα, προϋπόθεση εἶναι ὅτι πρέπει νὰ μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε, με κάποιο τρόπο ποὺ νὰ ἐξαρτᾶται οὐσιαστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τυπικοὺς παράγοντες, τί σημαίνει κάθε πρόταση. Μὲ τὰ κατάλληλα ψυχολογικὰ στολίδια, ἢ θεωρία μας θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ποῦμε, γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε πρόταση, τί ἐννοεῖ με αὐτὴ τὴν πρόταση ἓνας ὁμιλητὴς τῆς γλώσσας (ἢ τί θεωρεῖ ὅτι ἐννοεῖ). Ὁδηγημένοι ἀπὸ μιὰ ἐπαρκὴ θεωρία, βλέπουμε πῶς οἱ πράξεις καὶ οἱ προδιαθέσεις τῶν ὁμιλητῶν εἰσάγουν μιὰ σημασιακὴ δομὴ στὶς προτάσεις τῆς γλώσσας. “Ἄν καὶ ὁποσδήποτε σχετικὸ με χρόνους, τόπους καὶ περιστάσεις, τὸ ἀπαιτούμενο εἶδος δομῆς μοιάζει νὰ εἶναι ἢ τὸ ἴδιο, ἢ στενὰ συνδεδεμένο με τὸ εἶδος ποὺ μᾶς δίνει ἓνας ὀρισμὸς τῆς ἀλήθειας σύμφωνα με τὶς προδιαγραφὲς ποὺ πρωτοανάπτυξε ὁ Tarski στὸ [14], ἀφοῦ ἓνας τέτοιος ὀρισμὸς παρέχει

μιὰ ἀποτελεσματικὴ μέθοδο γιὰ νὰ προσδιορίσουμε τί σημαίνει ἢ κάθε πρόταση (δηλ. δίνει τὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι ἀληθῆς). Δὲν θέλω ἐδῶ νὰ ὑποστηρίξω ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μπορούμε νὰ συνάγουμε κάποιον ὄρισμὸ τῆς ἀλήθειας ἀπὸ μιὰ ἐπαρκῆ θεωρία (παρ' ὅλο πὸν χρειάζεται κάτι πολὺ παρόμοιο), ὅμως μιὰ θεωρία ἀνταποκρίνεται ἀσφαλῶς στὶς συνθήκες πὸν ἔχω κατὰ νοῦ, ἂν μπορούμε νὰ συνάγουμε ἕναν ὄρισμὸ τῆς ἀλήθειας· εἰδικότερα, δὲν μᾶς χρειάζεται καμιὰ ἰσχυρότερη ἔννοια τοῦ νοήματος.³

Αὐτὰ τὰ θέματα μοιάζουν νὰ συνδέονται, μὲ τὸν ἐξῆς ἄτυπο τρόπο, μὲ τὴ δυνατότητα ἐκμάθησης μιᾶς γλώσσας. Ἐφόσον μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὸ νόημα καθεμιᾶς πρότασης ὡς συνάρτηση ἑνὸς πεπερασμένου ἀριθμοῦ χαρακτηριστικῶν τῆς πρότασης, ἀποκτᾶμε μιὰν ἀντίληψη ὅχι μόνο τοῦ τί πρέπει νὰ μάθουμε, ἀλλὰ καὶ τοῦ πῶς μπορεῖ μιὰ ἱκανότητα ἄπειρη νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἕναν πεπερασμένο ἀριθμὸ ἐπιτεύξεων. "Ἄν ὑποτεθεῖ, ἀντίθετα, ὅτι ἡ γλώσσα δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ γνῶρισμα, τότε ὅσες προτάσεις καὶ νὰ μάθει νὰ παράγει καὶ νὰ καταλαβαίνει ὁ ἐπίδοξος ὁμιλητής, θὰ μένουν πάντοτε ἄλλες προτάσεις τῶν ὁποίων τὰ νοήματα δὲν δίνονται ἀπὸ τοὺς κανόνες πὸν ἔχει μέχρι στιγμῆς μάθει. Εἶναι φυσικὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐκμάθηση μιᾶς τέτοιας γλώσσας εἶναι ἀδύνατη. Αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα ἐξαρτᾶται, φυσικά, ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἐμπειρικῶν προϋποθέσεων: γιὰ παράδειγμα, ὅτι δὲν ἀποκτᾶμε κάποια στιγμή, ξαφνικά, τὴν ἱκανότητα νὰ διαισθανόμαστε τὰ νοήματα προτάσεων χωρὶς τὴ χρήση ὁποιοῦδήποτε κανόνα· ὅτι χρειαζόμαστε κάποιο πεπερασμένο χρονικὸ διάστημα γιὰ νὰ μάθουμε κάθε καινούριο στοιχεῖο τοῦ λεξιλογίου ἢ καινούριο κανόνα τῆς γραμματικῆς· ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνητός.

"Ἄς ὀνομάσουμε μιὰ ἔκφραση *σημασιακὰ πρωταρχικὴ* (semantical primitive), ἐφόσον οἱ κανόνες πὸν δίνουν τὰ νοήματα τῶν προτάσεων στὶς ὁποῖες αὐτὴ δὲν παρουσιάζεται δὲν ἄρκοῦν γιὰ νὰ προσδιορίσουν τὰ νοήματα τῶν προτάσεων στὶς ὁποῖες παρουσιάζεται. Τότε μπορούμε νὰ διατυπώσουμε τὴ συνθήκη πὸν συζητᾶμε, λέγοντας: μιὰ γλώσσα τῆς ὁποίας ἡ ἐκμάθηση εἶναι δυνατὴ ἔχει ἕναν πεπερασμένο ἀριθμὸ σημασιακὰ πρωταρχικῶν ἐκφράσεων. "Ὅσο χονδρική καὶ ἂν εἶναι αὐτὴ ἡ διατύπωση τῆς συνθήκης, νομίζω ὅτι εἶναι ἄρκετὰ σαφῆς ὥστε νὰ στηρίξει τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἄρκετὲς πρόσφατες θεωρίες τοῦ νοήματος δὲν εἶναι οὔτε καταρχὴν ἐφαρμόσιμες σὲ φυσικὲς γλώσσες, γιατί οἱ γλώσσες γιὰ τὶς ὁποῖες ἰσχύουν δὲν ἔχουν δυνατότητα ἐκμάθησης μὲ τὴν ἔννοια πὸν περιγράψαμε. Καὶ τώρα μερικὰ παραδείγματα.

Πρῶτο παράδειγμα. Τὰ Εἰσαγωγικά. Τὰ εἰσαγωγικά θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς προβληματίζουν πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσο συμβαίνει. Καταλαβαίνουμε τὰ εἰσαγωγικά πολὺ καλά, τουλάχιστον στὸ ὅτι γνωρίζουμε πάντοτε τὴν ἀναφορὰ μιᾶς παράθεσης. Ἐφόσον ὑπάρχει ἄπειρος ἀριθμὸς παραθέσεων,

ή γνώση μας θα πρέπει να περιέχει κάποιο κανόνα. 'Η άπορία εμφανίζεται όταν προσπαθήσουμε να εκφράσουμε αυτό τον κανόνα σαν απόσπασμα μιᾶς θεωρίας του νοήματος.

Μή τυπικές απόπειρες να διατυπώσουμε τί είναι αυτό που καταλαβαίνουμε υπάρχουν πολλές. 'Ο Quine λέει: "Τὸ ὄνομα ἑνὸς ὀνόματος ἢ ἄλλης ἐκφρασης σχηματίζεται συνήθως μὲ τὸ νὰ βάλουμε τὴν ὀνομαζόμενη ἐκφραση μέσα σὲ μονὰ εἰσαγωγικά. . . τὸ σύνολο, πὸν ὀνομάζεται *παράθεση*, καταδηλώνει τὸ ἐσωτερικό του" ([6], παρ. 4). 'Ο Tarski λέει οὐσιαστικά τὸ ἴδιο πράγμα στὸ [14], σ. 156. Τέτοιες συνταγὲς εἶναι φανερό ὅτι δὲν προσφέρουν — ὅπως φροντίζουν καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς νὰ ἐπισημάνουν — οὔτε κὰν τὸν πυρήνα μιᾶς θεωρίας ὅπως τὴ θέλουμε. 'Ο Quine παρατηρεῖ ὅτι οἱ παραθέσεις ἔχουν "κάποιο ἀνώμαλο χαρακτηριστικό" πὸν "ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη προσοχή". ὁ Church ἀποκαλεῖ τὴν ἐπινόηση "παραπλανητική". Αὐτὸ πὸν εἶναι παραπλανητικό εἶναι, ἴσως, ὅτι μᾶς παρασύρει νὰ θεωροῦμε κάθε συνταιριασμένο ζευγάρι εἰσαγωγικῶν ὡς μιὰ συναρτησιακὴ ἐκφραση, διότι, ὅταν περικλείσουμε μὲ αὐτὸ μιὰ ἐκφραση, τὸ ἀποτέλεσμα καταδηλώνει αὐτὴ τὴν ἐκφραση. Γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε ὅμως αὐτὴ τὴν ἰδέα, πρέπει νὰ χειριστοῦμε τὶς ἐκφράσεις πὸν βρίσκονται μέσα στὰ εἰσαγωγικά σαν μοναδιαίους ὄρους ἢ μεταβλητές. 'Ο Tarski δείχνει ὅτι σὲ εὐνοϊκὲς περιπτώσεις προκύπτουν παράδοξα· στίς δυσμενεῖς περιπτώσεις ἢ ἐγκλεισμένη ἐκφραση δὲν ἔχει νόημα ([14], σ. 159 - 162). Πρέπει, συνεπῶς, νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν ἰδέα ὅτι οἱ παραθέσεις εἶναι "συντακτικὰ σύνθετες ἐκφράσεις, τμήματα τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὰ εἰσαγωγικά σημεῖα καὶ οἱ ἐγκλεισμένες ἐκφράσεις". 'Η μόνη ἐναλλακτικὴ λύση πὸν μᾶς προσφέρει ὁ Tarski εἶναι ἡ ἐξῆς:

Οἱ παραθέσεις μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν μοναδιαῖες λέξεις μιᾶς γλώσσας καὶ συνεπῶς συντακτικὰ ἀπλὲς ἐκφράσεις. Τὰ μεμονωμένα συστατικά τους — τὰ εἰσαγωγικά καὶ οἱ ἐκφράσεις ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ — λειτουργοῦν ὅπως τὰ γράμματα καὶ τὰ πλέγματα διαδοχικῶν γραμμάτων σὲ μεμονωμένες λέξεις. 'Επομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουν ἀνεξάρτητο νόημα. Κάθε παράθεση εἶναι λοιπὸν ἕνα σταθερὸ ἀτομικὸ ὄνομα μιᾶς ὀρισμένης ἐκφρασης. . . καὶ μάλιστα ἕνα ὄνομα τῆς ἴδιας μορφῆς μὲ τὸ κύριο ὄνομα ἑνὸς ἀνθρώπου. ([14], σ. 159).

'Ακολουθώντας προφανῶς τὴν ἴδια γραμμὴ, ὁ Quine γράφει στὸ [7], σ. 140, ὅτι μιὰ ἐκφραση σὲ εἰσαγωγικά "ἐμφανίζεται ἐκεῖ ἀπλῶς σαν ἀπόσπασμα ἑνὸς μακρύτερου ὀνόματος πὸν περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα, καὶ τὰ δύο εἰσαγωγικά", καὶ παραβάλλει τὴν παρουσία μιᾶς ἐκφρασης ἀνάμεσα σὲ εἰσαγωγικά μὲ τὴν παρουσία τοῦ 'χαρά' στὴ λέξη 'χαράδρα' ([7], σ. 140) καὶ τοῦ 'μάτι' στὴ λέξη 'κομμάτι' ([9], σ. 144).(β)

Ἡ λειτουργία τῶν γραμμιάτων μέσα στὶς λέξεις, ὅπως καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ‘μάτι’ στὸ ‘κομμάτι’, εἶναι ἐντελῶς συμπτωματικὴ μὲ τὴν ἐξῆς ἔννοια: θὰ μπορούσαμε νὰ ἀντικαταστήσουμε τὸ ‘κομμάτι’ παντοῦ στὴ γλώσσα μὲ κάποια νέα τυπογραφικὴ σύνθεση χωρὶς νὰ ἐπιφέρουμε καμιά ἀλλαγὴ στὴ σημασιακὴ δομὴ τῆς γλώσσας. Ὅχι μόνο τὸ πλέγμα ‘μάτι’ στὴ λέξη ‘κομμάτι’ δὲν ἔχει “ξεχωριστὸ νόημα”, ἀλλὰ τὸ ὅτι τὰ ἴδια γράμματα ἐμφανίζονται ἀλλοῦ ὅλα μαζί μὲ τὴν ἴδια σειρά εἶναι ἄσχετο μὲ θέματα νοήματος. Ἄν μιὰ ἀνάλογη παρατήρηση ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς παραθέσεις, δὲν ὑπάρχει καμιά θεωρητικὴ δικαιολόγηση γιὰ τὴν ταξινόμηση (εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ παραθέσεις χαρακτηρίζονται ἀπὸ κάποιο κοινὸ ὀρθογραφικὸ στοιχεῖο), καὶ δὲν ἔχει καμιά σημασία τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ παράθεση ὀνομάζει τὸ “ἔσωτερικὸ της”. Τέλος, κάθε τέτοια ἔκφραση εἶναι σημασιακὰ πρωταρχικὴ, καί, ἐφόσον ὑπάρχουν ἄπειρες διαφορετικὲς παραθέσεις, μιὰ γλώσσα ποὺ περιλαμβάνει παραθέσεις δὲν ἔχει δυνατότητα ἐκμάθησης.

Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἀντιτάσσεται στὶς διαισθήσεις μας. Δὲν ὑπάρχει πρόβλημα στὴ διατύπωση ἑνὸς γενικοῦ κανόνα γιὰ τὴν ἀναγνώριση παραθέσεων μὲ βάση τὴ μορφή τους (κάθε ἔκφραση πλαισιωμένη ἀπὸ εἰσαγωγικά), καὶ δὲν ὑπάρχει πρόβλημα στὴν ἀπόδοση ἑνὸς μὴ τυπικοῦ κανόνα γιὰ νὰ παράγουμε μιὰ ἐπιθυμητὴ παράθεση (κλείσε τὴν ἔκφραση ποὺ θέλεις νὰ ἀναφέρεις σὲ εἰσαγωγικά). Ἐφόσον αὐτοὶ οἱ κανόνες συνεπάγονται ὅτι οἱ παραθέσεις ἔχουν σημασιακὴ (significant) δομὴ, εἶναι δύσκολο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει κάποια σημασιολογικὴ θεωρία ποὺ νὰ τὴν ἐκμεταλλεύεται. Οὔτε εἶναι ἐντελῶς ξεκάθαρο ὅτι ὁ Tarski καὶ ὁ Quine θέλουν νὰ ἀρνηθοῦν αὐτὴ τὴ δυνατότητα. Ὁ Tarski ἐξετάζει μόνο δύο ἀναλύσεις παραθέσεων ἀλλὰ δὲν ἀποκλείει ἄλλες ρητά, οὔτε προσυπογράφει ἀνοιχτὰ τὴν ἐναλλακτικὴ ἀνάλυση ποὺ δὲν ἀπορρίπτει. Καὶ μάλιστα μοιάζει νὰ ὑπαινίσσεται ὅτι οἱ παραθέσεις ἔχουν σημασιακὴ δομὴ ὅταν λέει: “Εἶναι σαφές ὅτι μπορούμε νὰ ἀντιστοιχίσουμε σὲ κάθε παράθεση ἕνα δομικὸ-περιγραφικὸ ὄνομα τὸ ὁποῖο νὰ μὴν περιέχει εἰσαγωγικά καὶ νὰ ἔχει τὴν ἴδια ἔκταση (δηλ. νὰ καταδηλώνει τὴν ἴδια ἔκφραση) καὶ ἀντίστροφα” ([14], σ. 157). Εἶναι δύσκολο νὰ δοῦμε πῶς θὰ φτιάχναμε μιὰ τέτοια ἀντιστοιχία ἂν ἀντικαθιστούσαμε κάθε παράθεση μὲ κάποιο ἄλλο αὐθαίρετο σύμβολο, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε ἂν οἱ παραθέσεις ἦταν σὰν τὰ κύρια ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Quine προχωρεῖ τὸ θέμα λίγο πιὸ πέρα ἰσχυριζόμενος ὅτι ἂν καὶ οἱ παραθέσεις εἶναι “λογικὰ ἀδόμητες” ([9], σ. 190), καὶ φυσικὰ οἱ ἐκφράσεις ποὺ ἐμφανίζονται μέσα σὲ εἰσαγωγικά δὲν ἔχουν ἀναφορά, τὸ τελευταῖο αὐτὸ χαρακτηριστικὸ “ἐξαφανίζεται μὲ μιὰ εὐκόλη σημειογραφικὴ μετατροπὴ” (σ. 144) ποὺ μᾶς ἀφήνει μὲ τοὺς λογικὰ δομημένους μηχανισμοὺς τῆς ὀρθογραφίας (spelling) καὶ τῆς ἀλληλουχίας (concatenation). Ἡ συνταγὴ

γι' αυτή την "εύκολη μετατροπή" φαίνεται ότι μπορεί να δοθεί με έναν όρισμό (σ. 189, 190). "Αν αυτή ή πρόταση μπορεί να πραγματοποιηθεί, τότε ή πιό άτιθαση πλευρά της παράθεσης υποτάσσεται στη θεωρία, εφόσον οί συνθηκές αλήθειας τών προτάσεων που περιλαμβάνουν παραθέσεις μπορούν να εξισωθούν με τις συνθηκές αλήθειας τών προτάσεων που σχηματίζονται αν οί παραθέσεις αντικατασταθούν με τις οριζόμενες ισοδύναμες τους εκφράσεις στο ορθογραφικό ιδίωμα. Με μιὰ τέτοια θεωρία δέν υπάρχει πια ένας άπειρος αριθμός σημασιακά πρωταρχικών εκφράσεων, παρ' όλο που δέν μπορούμε να δείξουμε ότι οί παραθέσεις περιέχουν τμήματα με ανεξάρτητες σημασιολογικές λειτουργίες. "Αν δεχτούμε μιὰ θεωρία τέτοιας μορφής, είμαστε αναγκασμένοι να δεχτούμε ένα είδος δομής που μπορεί να μὴν αξίζει να λέγεται "λογική", αλλά που είναι όπωσδήποτε άμεσα και άρρηκτα συνδεδεμένη με τὸ λογικό, ένα είδος δομής που λείπει από τὰ κοινὰ κύρια όνόματα.⁴

Δεύτερο παράδειγμα. 'Ο Scheffler για τὸν Πλάγιο Λόγο. Στα [10] και [11] ὁ Israel Scheffler προτείνει αὐτὸ που όνομάζει μιὰ έγγραφική (inscriptional)(γ) προσέγγιση στὸν πλάγιο λόγο. 'Ο Carnap στὸ [1] ἀνάλυσε προτάσεις σὲ πλάγιο λόγο σὰν να ἔμπεριέχουν μιὰ σχέση (τὴν ὁποία ἀναπτύσσει χρησιμοποιώντας τὴν ἔννοια τοῦ ἔντασιακοῦ ἰσομορφισμοῦ) μεταξύ ἑνὸς ὁμιλητῆ και μιᾶς πρότασης. 'Ο Church διαμαρτυρήθηκε στὸ [2] ὅτι ἡ ἀνάλυση τοῦ Carnap περικλείει μιὰ σιωπηρὴ ἀναφορά σὲ μιὰ γλώσσα που ἀπουσιάζει ἀπὸ τις ὑπὸ ἀνάλυση προτάσεις, και πρόσθεσε ὅτι κατὰ τὴ γνώμη του μιὰ σωστὴ ἀνάλυση θὰ ἐρμήνευε τὴ δευτερεύουσα εἰδικὴ πρόταση (that-clause) ὡς ἀναφερόμενη σὲ μιὰ πρόταση p (δ). 'Ο Scheffler θέλησε να δείξει ὅτι αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς εἶναι ὑπερβολικὸς, ἐπιδεικνύοντας τί θὰ μπορούσε κανεὶς να κάνει με μιὰν ὄντολογία ἐγγραφῶν (και ἐκφορῶν).

'Ο Scheffler προτείνει να ἀναλύσουμε τὸ "Ὁ Tonkin εἶπε ὅτι τὸ χιόνι εἶναι ἄσπρο" ὡς "Ὁ Tonkin πρόφερε μιὰ ὅτι-τὸ-χιόνι-εἶναι-ἄσπρο ἐκφορά". Ἐφόσον μιὰ ἐκφορά ἢ μιὰ έγγραφὴ ἀνήκει αἰώνια στὴ γλώσσα τοῦ ἐφήμερου παραγωγοῦ της, ἢ μομφὴ τοῦ Church κατὰ τοῦ Carnap δέν ἔχει καμιὰ ἰσχὺ ἐδῶ. Τὸ οὐσιῶδες μέρος τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὴν ἀποψὴ μας, εἶναι ὅτι ἡ ἐκφραση "ὅτι-τὸ-χιόνι-εἶναι-ἄσπρο" χρησιμοποιεῖται σὰν ἑνιαῖο κατηγορημα (ἐκφορῶν ἢ ἐγγραφῶν). 'Ο Scheffler (και ὁ Quine, ἀναφέροντας τὴν ἀποψη αὐτὴ στὸ [9], σ. 214, 215) ἀποκαλεῖ τὸ "ὅτι" ἕναν τελεστὴ που ἐφαρμόζεται σὲ μιὰ πρόταση για να σχηματίσουμε ἕνα σύνθετο γενικὸ ὄρο. "Σύνθετος" δέν μπορεί, σὲ αὐτὴ τὴ χρῆση, να σημαίνει "λογικὰ σύνθετος" — τουλάχιστον μέχρι να ἀναπτύξουμε περισσότερο τὴ θεωρία. "Ὅπως και στὴν περίπτωση τῶν παραθέσεων, ἡ σύνταξη εἶναι ἀρκετὰ σαφῆς (ὅπως και στὸν πλάγιο λόγο γενικά, αν ἐξαιρέσουμε μερικὰ ρήματα και ἀντωνυμίες που πρέπει να

ξαναγραφοῦν σύμφωνα μὲ κανόνες εὐκολότερους νὰ μάθει κανεὶς παρὰ νὰ περιγράψει). Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει καμιά νύξη γιὰ τὸ πῶς τὸ νόημα αὐτῶν τῶν κατηγορημάτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δομὴ τους. Ἐλλείπει θεωρίας, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ θεωροῦμε κάθε καινούριο κατηγορηματὸν σὰν σημασιακὰ πρωταρχικὴ ἐκφραση. Δεδομένης τῆς σύνταξίς τους, ὅμως (βάλε ὅποιαδήποτε πρόταση μετὰ τὸ 'ὅτι' καὶ καρύκευσέ την μὲ ἐνωτικὰ σημεῖα), εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπάρχουν ἄπειρα τέτοια κατηγορήματα, ὥστε γλώσσες μὲ δομὴ τόση μόνο ὅση ἐπιτρέπει ὁ Scheffler δὲν ἔχουν, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπα, δυνατότητα ἐκμάθησης. Ἀκόμα καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὸ 'ὅτι' εἶναι ἓνας τελεστής ποὺ σχηματίζει κατηγορήματα πρέπει νὰ ἀναγνωριστεῖ σὰν μιὰ καθαρὰ συντακτικὴ παρατήρηση χωρὶς κανέναν ἀπόηχο στὴ θεωρία τοῦ νοήματος.

Ἡ δυνατότητα παραμένει ἀνοιχτή, μπορεῖ νὰ ἀποκριθεῖ κανεὶς, νὰ παρουσιαστεῖ μιὰ θεωρία ποὺ νὰ ἀποκαλύπτει περισσότερὴ δομὴ. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Ἄν ὅμως ὁ Scheffler θέλει νὰ εὐοδωθεῖ αὐτὴ ἡ δυνατότητα, πρέπει νὰ πληρώσει γι' αὐτό, ἀποποιούμενος τὴν ἀξίωση νὰ ἔχει δείξει "τὴ λογικὴ δομὴ καὶ τὸν ὄντολογικὸ χαρακτήρα" τῶν προτάσεων σὲ πλάγιο λόγο ([11], σ. 101, ἢ ὑπογράμμιση τοῦ Scheffler): περισσότερὴ θεωρία μπορεῖ νὰ σημαίνει περισσότερὴ ὄντολογία. Ἄν ἡ λογικὴ μορφή μᾶς τὰ λέει ὅλα γιὰ τὴν ὄντολογία, τότε τὸ κόλπο τοῦ Quine γιὰ τὶς παραθέσεις δὲν θὰ λειτουργήσει, γιὰτὶ ἡ λογικὴ μορφή μᾶς παράθεσης εἶναι αὐτὴ ἐνὸς μοναδιαίου ὄρου χωρὶς μέρη, καὶ ἡ φανερὴ ὄντολογία της εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐκφραση τὴν ὁποία ὀνομάζει. Ὁ ὀρισμὸς ὅμως ποὺ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴ δομὴ της εἰσάγει περισσότερες ὀντότητες (αὐτὲς ποὺ κατονομάζονται στὴν ὀρθογραφικὴ ἀνάλυση). Εἶναι ἐντελῶς τυχαῖο ὅτι σ' αὐτὴ τὴν ἐφαρμογὴ ἡ μέθοδος δὲν κάνει χρῆση ὀντοτήτων ποὺ δὲν κατονομάζονται ἤδη μὲ κάποια παράθεση.

Τρίτο παράδειγμα. Ὁ Quine γιὰ τὶς Δοξικὲς Προτάσεις. Μποροῦμε πάντα νὰ ἀνταλλάξουμε ὄντολογικὰ προβλήματα, ποὺ ἐγείρονται ἀπὸ ὑποτιθέμενα ἀναφορικὲς ἐκφράσεις καὶ θέσεις, μὲ προβλήματα λογικῆς διάρθρωσης. Ἄν μιὰ ἐκφραση ἐνοχλεῖ μὲ τὴν ὑποτιθέμενη ἀναφορὰ της, δὲν χρειάζεται νὰ τὴν ξεγράψουμε. Φτάνει νὰ κηρύξουμε τὴν ἐκφραση ἓνα ἀ-νόητο τμῆμα μιᾶς ἐκφρασης μὲ νόημα. Αὐτὴ ἡ ἀγωγή δὲν θὰ σκοτώσει ἐντελῶς πρὶν θεραπεύσει· ἀφοῦ συγκολληθοῦν μέσα στὰ πλαίσιά τους ὅλοι οἱ μοναδιαῖοι ὄροι καὶ οἱ θέσεις οἱ ἀνοιχτὲς στὴν ποσοδεικτοποίηση, θὰ παραμείνει ἡ λογικὴ δομὴ ποὺ δημιουργοῦν ὁ χειρισμὸς τῶν προτάσεων ὡς μὴ ἀναλύσιμων μονάδων καὶ οἱ γνήσιοι προτασιακοὶ σύνδεσμοι. Μιὰ σημασιολογία, ὅμως, χωρὶς ὄντολογία δὲν ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρον, καὶ μιὰ γλώσσα σὰν τὴ δική μας, γιὰ τὴν ὁποία τίποτα καλύτερο δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γίνει, θὰ ἦταν παράδειγμα γιὰ τὴ μὴ δυνατότητα ἐκμάθησης.

‘Ο Quine δὲν ἔχει, φυσικά, φτάσει ὡς αὐτὸ τὸ σημεῖο· κάποια μεμονωμένη στιγμή, ὅμως, μοιάζει νὰ τὸ πλησιάζει. Στὸ [9], πρὸς τὸ τέλος μιᾶς μακριᾶς, λαμπρῆς καὶ ἀποθαρρυντικῆς ἀναζήτησης γιὰ μιὰ ἱκανοποιητικὴ θεωρία τῶν δοξικῶν προτάσεων (καὶ τῶν συγγενικῶν τους προτάσεων σὲ πλάγιο λόγο, προτάσεων γιὰ ἀμφιβολίες, ἀπορίες, φόβους, ἐπιθυμίες κ.ο.κ.) παρατηρεῖ ὅτι ὅταν πιά ἐγκαταλείψουμε τὴν προσπάθεια νὰ ποσοδεικτοποιήσουμε τὰ δοξικά ἀντικείμενα

... δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παραδεχτοῦμε τὸ ‘πιστεύω’ καὶ ὅμοια ρήματα σὰν ἀναφορικοὺς ὅρους· καμιὰ ἀνάγκη νὰ παραδεχτοῦμε τὴν κατηγορικὴ τους χρῆση ὅπως στὸ ‘ὁ χ πιστεύει ψ’ (σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ‘ὁ χ πιστεύει ὅτι ω’): καμιὰ ἀνάγκη, συνεπῶς, νὰ ἐκλάβουμε τὸ ‘ὅτι ω’ σὰν ὄρο. Ἐπομένως μιὰ τελευταία ἐναλλακτικὴ λύση, πού βρίσκω ἐλκυστικὴ ὅσο καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη, εἶναι ἀπλῶς νὰ ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὰ ἀντικείμενα τῶν προτασιακῶν, διαθέσεων (propositional attitudes) ... Αὐτὸ συνεπάγεται νὰ δίνουμε στὸ ‘Ὁ Τὸμ πιστεύει [ὁ Κικέρων κατάγγειλε τὸν Κατιλίνα]’ ... τὴ μορφή ‘Φα’, ὅπου $a = \text{Τὸμ}$ καὶ τὸ ‘Φ’ σύνθετο. Τὸ ρῆμα ‘πιστεύει’ ἐδῶ παύει νὰ εἶναι ὄρος καὶ γίνεται μέρος ἐνὸς τελεστῆ ‘πιστεύει ὅτι’ ... ὁ ὁποῖος, ὅταν εἰσαχθεῖ σὲ μιὰ πρόταση, παράγει ἓνα σύνθετο ἀπόλυτο γενικὸ ὄρο τοῦ ὁποῖου ἄμεσο συστατικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ πρόταση αὐτή. ([9], σ. 215, 216.)

Ἀπὸ μιὰ ἄποψη, αὐτὸ πάει ἓνα βῆμα πέρα ἀπὸ τὸν Scheffler, διότι ἀκόμα καὶ τὸ κύριο ρῆμα (σ’ αὐτὴ τὴν περίπτωση ‘πιστεύει’) καθίσταται ἀπρόσιτο στὴ λογικὴ ἀνάλυση. Ὁ λόγος γιὰ τὰ συστατικὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς τελεστὲς πρέπει βέβαια νὰ θεωρηθεῖ ὡς καθαρὰ συντακτικός, χωρὶς βάση στὴ σημασιολογικὴ θεωρία. Ἄν ὑπάρχει, πέρα ἀπὸ τὸ συντακτικὸ, κάποιο στοιχεῖο κοινὸ στὶς δοξικὲς προτάσεις ὡς κατηγορία, ἡ περιγραφή τοῦ Quine δὲν μᾶς τὸ προσδιορίζει. Καί, φυσικά, μιὰ γλώσσα γιὰ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ περισσότερη θεωρία, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπα, δὲν ἔχει δυνατότητα ἐκμάθησης. Ὁ Quine, ἐντούτοις, δὲν ἀποκλείει τὴν ἐλπίδα γιὰ περισσότερη θεωρία· ἴσως κάτι παρόμοιο μὲ αὐτὸ πού προτείνει γιὰ τὶς παραθέσεις. Στὴν περίπτωση, ὅμως, τῶν δοξικῶν προτάσεων δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴ θεωρία πού θὰ μπορούσε νὰ ἀποφέρει τὴν ἀπαιτούμενη δομὴ χωρὶς προσθήκες στὴν ὄντολογία.

Τέταρτο παράδειγμα. Ὁ Church γιὰ τὴ Λογικὴ τῆς Σημασίας (Sense) καὶ τῆς Καταδήλωσης (Denotation). Στὰ τελευταῖα δύο παραδείγματα, ἡ ἀπώλεια ἔστω καὶ τῆς ἐλάχιστης ἐπιθυμητῆς διάρθρωσης τοῦ νοήματος ἔμοιαζε νὰ

εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ὑπερβολικῆς προσήλωσης σὲ προβλήματα ὄντολογίας. Θὰ ἦταν, ὅμως, λάθος νὰ συμπεράνουμε ὅτι μὲ τὸν πληθωρισμὸ ἐντασιακῶν ὄντοτήτων μποροῦμε νὰ λύσουμε ὅλα τὰ προβλήματα.

Κατὰ τὴν ἄτυπη θεωρία τοῦ Frege στὸ [5] καὶ ἄλλοῦ, πρέπει νὰ πιστέψουμε ὅτι ὀρισμένα ρήματα, ὅπως ‘πιστεύω’ (ἢ ‘πιστεύω ὅτι’), ἔχουν διπλὴ ἀρμοδιότητα. Πρῶτον, δημιουργοῦν ἓνα πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο οἱ λέξεις πού ἀκολουθοῦν φτάνουν νὰ ἀναφέρονται στὴ συνηθισμένη τους σημασία ἢ νόημα. Δεύτερον (ὑποθέτοντας ὅτι τὸ ρῆμα εἶναι τὸ κύριο ρῆμα τῆς πρότασης), ἐπιτελοῦν μιὰ κανονικὴ ὑπηρεσία ἀντιστοιχίζοντας ἀνθρώπους καὶ προτάσεις, μὲ τιμὲς ἀλήθειας. Αὕτὴ εἶναι μιὰ σκοτεινὴ ἄποψη, ἰδιαίτερα ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτο σημεῖο, πράγμα πού καὶ ὁ ἴδιος ὁ Frege φαίνεται νὰ ἀντιλαμβάνεται. Ἡ ἄποψή του ἦταν, ἴσως, ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ καλύτερο πού μποροῦμε νὰ κάνουμε γιὰ τὶς φυσικὲς γλώσσες, ἀλλὰ ὅτι, σὲ μιὰ λογικὰ πιὸ διάφανη γλώσσα, θὰ χρησιμοποιοῦσε κανεὶς διαφορετικὲς λέξεις γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στὴ σημασία καὶ στὴν καταδήλωση, ἀπαλλάσσοντας ἔτσι τὰ ἐπιβαρυμένα ρήματα ἀπὸ τὴν πρώτη τους, καὶ πιὸ σκοτεινὴ, λειτουργία. Ἀλλὰ τώρα βρισκόμαστε μερικὰ βήματα μόλις ἀπὸ ἓνα ἄπειρο πρωταρχικὸ λεξιλόγιο. Μετὰ τὶς πρῶτες ἐμφανίσεις ρημάτων ὅπως τὸ ‘πιστεύει’ εἰσάγουμε καινούριες ἐκφράσεις γιὰ σημασίες. Στὴ συνέχεια, παρατηροῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει θεωρία πού νὰ ἐρμηνεύει αὐτὲς τὶς καινούριες ἐκφράσεις ὡς λογικὰ δομημένες. Χρειάζεται ἓνα καινούριο λεξιλόγιο, πάνω στὶς ἴδιες αὐτὲς γραμμές, κάθε φορά πού ἐπισυνάπτουμε τὸ ‘πιστεύει’, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει ὄριο στὸν ἀριθμὸ τῶν δυνατῶν ἐπισυνάψεων.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ νομίσει κανεὶς ὅτι συναντᾶμε λιγότερες δυσκολίες μὲ τὴν ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ Frege. Ἀκόμα καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι βγάζουμε κάποιο νόημα ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὀρισμένες λέξεις δημιουργοῦν ἓνα πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἄλλες λέξεις ἀποκτοῦν καινούριο νόημα (μιὰ ἰδέα πού τὶς κάνει ἀπλῶς νὰ μοιάζουν μὲ συναρτησιακοὺς τελεστές), θὰ ἀπόμεινε τὸ ἔργο νὰ φτιάξουμε κάποια θεωρία γιὰ τὸν προσδιορισμὸ αὐτῶν τῶν νοημάτων — ἓναν ἄπειρο ἀριθμὸ γιὰ καθεμιὰ ἀπὸ ὀρισμένες τουλάχιστον λέξεις. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι πῶς οἱ μεμονωμένες ἐκφράσεις πού ἀπαρτίζουν μιὰ πρόταση τὴν ὁποία προσδιορίζει τὸ ‘πιστεύει’, δεδομένων τῶν νοημάτων πού ἔχουν σὲ ἓνα τέτοιο πλαίσιο, συνδυάζονται γιὰ νὰ καταδηλώσουν μιὰ πρόταση· τὸ πρόβλημα μᾶλλον εἶναι νὰ διατυπώσουμε τὸν κανόνα πού ἀποδίδει σὲ καθεμιὰ ἐκφραση τὸ νόημα πού ἔχει.

Ἄς ξαναγυρίσουμε στὶς εἰκασίες μας σχετικὰ μὲ τὴ μορφή πού θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε δώσει ὁ Frege σὲ μιὰ γλώσσα σημειογραφικὰ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν κοινὴ γλώσσα, ἱκανὴ ὅμως, ὅπως αὕτη, νὰ μεταχειρίζεται τὶς δοξικὲς καὶ τὶς συγγενεῖς τους προτάσεις: τὰ γνωρίσματα πού ἀπέδωσα πιὸ πάνω σ’ αὕτὴ τὴ γλώσσα, τὰ συναντᾶμε στὴ γλώσσα πού προτείνει ὁ Church στὸ

[3]. Στη σημειογραφία του Church, το γεγονός ότι οί καινούριες εκφράσεις που εμφανίζονται καθώς ανεβαίνουμε τη σημασιακή κλίμακα δεν είναι λογικά σύνθετες είναι επιφανειακά συγκαλυμμένο από το ότι αυτές είναι συντακτικά συγκροτημένες από εκφράσεις του παρακάτω επίπεδου, με άλλαγμένο τον υπογεγραμμένο δείκτη. Τα πράγματα είναι έτσι φτιαγμένα ώστε “αν σε έναν ορθά-σχηματισμένο τύπο (well-formed formula) χωρίς ελεύθερες μεταβλητές αυξήσουμε κατά 1 όλους τους υπογεγραμμένους δείκτες όλων των βαθμικών συμβόλων, ο ορθά-σχηματισμένος τύπος που προκύπτει καταδηλώνει τη σημασία του πρώτου” ([3], σ. 17). Αυτόν τον κανόνα, βέβαια, δεν μπορούμε να τον εκμεταλλευτούμε σαν μέρος μιᾶς θεωρίας του νοήματος για τη γλώσσα· έκφραση και υπογεγραμμένος δείκτης δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν ανεξάρτητα νοήματα. Σε σχέση με κάθε έκφραση που ανήκει σε οποιοδήποτε επίπεδο, οί εκφράσεις του παραπάνω επιπέδου είναι σημασιακά πρωταρχικές, όπως ο Church σαφώς υποδεικνύει (σ. 8).⁵ Δεν θέλω να αποδώσω κάποιο λάθος στον Church· εκείνος ούτε καν υπαινίσσεται ότι τα πράγματα είναι διαφορετικά από ό,τι λέω. Υποστηρίζω, όμως, ότι ή γλώσσα τῆς Σημασίας και τῆς Καταδήλωσης του Church δεν έχει, ούτε καταρχήν, δυνατότητα εκμάθησης.

Μετάφραση: Ίόλη Πατέλλη

Σημειώσεις του συγγραφέα

1. Ο Strawson αναφέρει τον Quine [6] σ. 218, για να υποστηρίξει το (1), ενώ τώρα θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε τον Quine [9] για να υποστηρίξουμε κάτι παραπλήσιο και στο (1) και στο (2). Αλλά, εκτός του ότι ο Quine αρνείται να συνάγει το συμπέρασμα του Strawson, παραμένει και ή εξῆς σημαντική διαφορά: ο Quine πιστεύει, το πολύ, ότι τα (1) και (2) είναι αληθή, ενώ ο Strawson θέλει να δείξει ότι είναι αναγκαῖα. Ἐμένα με ενδιαφέρει ἐδῶ μόνον ο ἰσχυρισμός περί αναγκαιότητας, παρ' ὅλο που ἀμφιβάλλω πολύ ἂν τὰ (1) και (2), οποιαδήποτε φυσική ἐμπειρική ἐρμηνεία κι ἂν τοὺς δώσουμε, λένε τίποτα τὸ σημαντικό γιὰ τὴν ἐκμάθηση μιᾶς γλώσσας.

2. Στο [13] ο Strawson ἐπιτίθεται πάλι σὲ αὐτὸ που ἐκλαμβάνει ὡς τὴ θεωρία τῆς ἐξαλειψιμότητας τοῦ Quine, δὲν χρησιμοποιεῖ, ὅμως, τὸ ἐπιχείρημα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκμάθηση μιᾶς γλώσσας, τὸ ὁποῖο ἐπικρίνω.

3. Γνωρίζω ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι, συμπεριλαμβανόμενου και τοῦ Tarski ([14], σ. 164), πίστεψαν ὅτι εἶναι μάταιο νὰ περιμένουμε νὰ δώσουμε ἕναν ὄρισμό τῆς ἀλήθειας ἔστω και μόνο γιὰ τὶς ὀριστικὲς προτάσεις μιᾶς φυσικῆς γλώσσας, πολὺ λιγότερο δὲ γιὰ τὶς προστακτικὲς, ἐρωτηματικὲς, και

λοιπὲς προτάσεις της. Θὰ πρέπει, λοιπόν, ἢ νὰ βροῦμε ἐναλλακτικούς τρόπους γιὰ νὰ δείξουμε πῶς τὰ νοήματα τῶν προτάσεων ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ δομὴ τους, ἢ νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν προσπάθεια γιὰ σχηματισμὸ θεωρίας.

4. Ὁ Geach ἐπιμένει στὸ [4] καὶ ἀλλοῦ ὅτι μιὰ παράθεση “πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ σὰν νὰ περιγράφει τὴν ἔκφραση, διαμέσου τῶν τμημάτων της” (σ. 83), παραλείπει, ὅμως, νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τοῦ νὰ δείξει πῶς μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἡ δομὴ μιᾶς περιγραφῆς σὲ μιὰ παράθεση, ἴσως λόγω τῆς σύγχυσης ποὺ ἀποκαλύπτει ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι “ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνητὸς” περιέχει τὸ “ὁ ἄνθρωπος” ὡς συντακτικὸ τμήμα της (σ. 82).

5. Ἄν γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σημασιακῶν ἐπιπέδων εἶναι σταθερὸς καὶ πεπερασμένος, τὸ πρόβλημα ποὺ ἐπισημαίνεται ἐδῶ μπορεῖ νὰ λυθεῖ, διότι οἱ καταδηλώσεις εἶναι συναρτήσεις σημασιῶν. Στὸ [1] ὁ Carnap καθορίζει ὅτι τὰ ἐπίπεδα εἶναι δύο, δὲν εἶναι σαφές, ὅμως, ὅτι μπορεῖ νὰ δοθεῖ κάποια ἱκανοποιητικὴ ἔρμηνεία στὴ γλώσσα του. Ὁ John Wallace ἔχει δώσει μιὰ λεπτομερῆ καὶ ἐνδιαφέρουσα ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς ιδέας στὸ [15].

Βιβλιογραφία

- [1] R. CARNAP, *Meaning and Necessity*, University of Chicago Press, Chicago 1947. 2η ἔκδοση.
- [2] A. CHURCH, “On Carnap’s Analysis of Statements of Assertion and Belief”, *Analysis* 10 (1950), σ. 97 - 99.
- [3] A. CHURCH, “A Formulation of the Logic of Sense and Denotation”, σ. 3 - 24 στὸ Henle, Kallen and Langer (eds.), *Structure, Method, and Meaning: Essays in Honor of H. M. Sheffer*, Liberal Arts Press, New York 1951.
- [4] P. GEACH, *Mental Acts*, Routledge and Kegan Paul, London 1957.
- [5] G. FREGE, “Über Sinn und Bedeutung”, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100 (1892), σ. 25 - 50.
- [6] W. V. QUINE, *Mathematical Logic*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1951 (ἀναθεωρημένη ἔκδοση).
- [7] W. V. QUINE, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1953.
- [8] W. V. QUINE, *Methods of Logic*, Henry Holt, New York 1960.
- [9] W. V. QUINE, *Word and Object*, The Technology Press and John Wiley, New York 1960.
- [10] I. SCHEFFLER, “An Inscriptional Approach to Indirect Discourse”, *Analysis* 14 (1954), σ. 83 - 90.

- [11] I. SCHEFFLER, *The Anatomy of Inquiry*, Alfred Knopf, New York 1963.
- [12] P. F. STRAWSON, "Singular Terms, Ontology and Identity," *Mind* 65 (1956), σ. 433 - 454.
- [13] P. F. STRAWSON, *Individuals*, Methuen, London 1959.
- [14] A. TARSKI, "The Concept of Truth in Formalized Languages", ἀνατύπωση στὸ *Logic, Semantics, Metamathematics*, Clarendon Press, Oxford 1956, σ. 152 - 278.
- [15] J. WALLACE, *Philosophical Grammar*, Ph. D. Thesis, Stanford University, 1964.

Σημειώσεις τοῦ ἐκδότη

(α) 'γκαβαγκάι': λέξη ἀπὸ γνωστὸ παράδειγμα τοῦ Quine [9], ὅπου παρουσιάζεται ἡ περίπτωση ἑνὸς γλωσσολόγου, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὶς λέξεις μιᾶς ἄγνωστης σ' αὐτὸν γλώσσας.

(β) Στὸ πρωτότυπο: 'cat' in 'cattle' καὶ 'can' in 'canary'.

(γ) inscription: συνώνυμο τοῦ 'γλωσσικὴ ὄντοτητα' (μπορεῖ νὰ εἶναι λέξη, φράση ἢ πρόταση [sentence]) στὴ θεωρία τοῦ I. Scheffler.

(δ) Βλ. σημείωση τοῦ ἐκδότη (α) στὸ ἄρθρο τοῦ D. Wiggins σ' αὐτὸ τὸ τεύχος, σ. 283.